

Laki Mária

LOSONCZI ÁGNES: AZ ÉLETMÓD AZ IDŐBEN, A TÁRGYAKBAN ÉS AZ ÉRTÉKEKBEN

Losonczi Ágnes könyve* törtnetszociológiai elemzése az életmódnak. Annak a ténynek a kifejezésével foglalkozik, hogyan mutatkozik meg az ember az életmódban. Kutatások sora van a könyv mögött, s több ezer ember többszörösen ezer adata szolgált alapul az elemzéshez. A szerzőt elsősorban az emberi erőfeszítések és viszonyok, az életvitel mindennapi módja, a társadalmi kötöttség és a társadalmi lehetőség érdekli.

Losonczi Ágnes az életmódot szemléli, vizsgálja és elemzi, több szempontból. Bemutatja az életmódot emberközelből a mindennapokon, életnagyságban, az idő tágabb folyamatában, a társadalmi feltételek szintjén, valamint a társadalmak és kultúrák mindennapi kifejeződésében. A szerző a szürke hétköznapokat ábrázolva, s ezen keresztül „emberi méretű” életnagyságot a következőképpen mutat be: „Az ember felkel és elindul... már ezekben az első percekben ott van a társadalom: az ember felkel, de nem mindegy, hogy hánykor, elindul, de nem mindegy, hogy hová. Eljut, de nem mindegy hogy hogyan.” (13. old.)

Kutatásait a mikroszemlélettel kezdi, de az emberi „kiszolgálás” különbségeinek rendszereiből, az emberközeliség legegyszerűbb tényeiből is a makrovilág elemei tűnnek ki, ugyanis a nagy társadalmi különbségek feltételeinek rendszere ott van már abban, hogy az egyén hány órákor kel fel, hová megy, mit eszik, hol dolgozik, milyen munkát végez, milyen körülmények között, hogyan dolgozik és mit kap érte; pénzt, megbecsülést, anyagiakat, kultúrát, tájékoztatást vagy megértést? És főleg, hogy mindezekkel hogyan rendelkezik; hogy kiszolgált, vagy kiszolgáltató, van-e hatalma, tud-e dönteni, s van-e rendelkezési joga, legalább is önmaga felett, a saját életében.

Kutatásai során a szerző azt akarja megismerni, hogyan teljesíti az ember a társadalmi normákat, s eközben hogyan alakítja, formálja és éli

* Gondolat Kiadó, Budapest, 1977

életét. Ennek érdekében olyan alapvető tényekből indul ki, hogy milyenek az adott tárgyi és társadalmi feltételek, hogy az adott feltételek között mit jelent a mindennapi létfenntartás gondja.

Mint a szerző maga mondja, az elemzések során „arra törekedtünk, hogy ne csak egyik oldalról, az anyagi világról beszéljünk, vagy a társadalmi struktúráról, vagy az emberi viszonyokról, hanem úgy próbáljuk meg megismerni a társadalom és az ember kapcsolatát, hogy az anyagi világ kezelésében ismerjük meg a tudatit és az eszmeit, a tudati tényezőkben ismerjük fel az anyagit, a társadalmi viszonyokban az érdekköröket, az érdekekben az eszmerendszereket, az értékviszonyokban a mögöttes tárgyi világot. Ez az összefonódás volt egyik legfontosabb szemléleti elvünk a kutatás végigvitelében és elemzésében is”. (51. old.)

A könyv tartalma három nagy egységre bontható. Az első rész a történeti életmódmodellek; a második rész az anyagi lét életszervező értelméről, az élet anyagi feltételeiről; a harmadik rész viszont az értékorientációk és követelmények az életvitelben elnevezést kapták.

Az első fejezetben a szerző a történelmi előzményekkel ismerteti meg bennünket, majd szemlélteti a történeti életmód mutatóit az utóbbi fél évszázadban. Érdekes és újszerű szemléltetési mód segítségével ismerkedhetünk meg a nemességgel, társadalmi képével, életével, felfogásával, társadalmi helyzetével és rétegeivel.

Külön figyelmet szentel a szerző a polgárság és kispolgárság történelmi kialakulásának és szerepének a társadalomban, valamint ezen társadalmi rétegek kulturális szerepvállalásának.

A polgárság fogalmának meghatározása nehéz és összetett feladat. A szerző úgy érzi, jó módszer, ha megfelelő társadalmi távlatból szemléli a problémát, úgynevezett „alulnézetből”. E szemléleti mód segítségével a következőképpen határozza meg a polgárság fogalmát: „A polgárok lentől nézve urak, fentről nézve felkapaszkodottak. Lentől nézve nem dolgoznak, fentről nézve minden olyannal foglalkoznak, amivel tisztességes ember nem piszkolja be a kezét. Lentől nézve nincs nagy különbség köztük, legfeljebb az egyik »finomabb úr«, és távolabb van, a másik uraskodik és rátelepszik a szegény emberre, a harmadik kizsige-reli és a vérért is kiszívja. Lentől nézve: elérhetetlenül gazdagok és vagyonosok — fentről nézve »van valamijük«.” (161. old.)

A szerző megállapítja, hogy a kispolgárról, mint társadalmi kategóriáról az utóbbi harminc-nyolcvan évben sok szó esett és sokszor használták negatív értelemben a legfőbb társadalmi rossz jelzőjeként. Pedig ha a klasszikus osztálymeghatározást vesszük alapul, akkor a lakosság jelentős része a kispolgár kategóriába esik, ha viszont az életmód szerint határozzuk meg a fogalmat, akkor a kispolgári törekvések a társadalom nagyobb többségének életelveit jellemzik. A szerző szerint a kispolgár tehát nem más, mint: „kistulajdonos, akinek a létezése valahol a tulajdon és a birtoklás határán van a kialakuló polgári társadalom és az iparosodás kezdeti körülményei között. Tehát van »valamije«, bír valami-

vel, rendelkezik valamivel, s ez lehet föld, szerszám, szaktudás stb., lényeges, hogy ezeknek kistulajdont fenntartó szerepük van, pénzt és »vagyont« teremő erejük.» (166. old.)

Külön fejezetben foglalkozik a szerző a parasztság társadalmi helyzetével, szokásaival, életmódjával és a parasztság között jelentkező belső ellentmondásokkal. A parasztság megjelenésével kezdi az elemzést s végigvezeti a folyamatot, amíg a parasztból munkás lesz. Ugyanakkor megállapítja, hogy ez a folyamat mind a mai napig tart, persze más-más körülmények között.

Érdekes módon szemléli a paraszt-munkás és a munkás-paraszt viszonyát. Megállapítja, hogy a parasztból lett munkásnak számos ún. „belső” (amely a munkássá válás folyamatát kíséri) és „külső” (amely a két osztály különböző érdekeinek összeütközéséből ered) nehézséggel kell megküzdenie.

Tovább vezetve a történelem fejlődési fonalát a szerző eljut „a társadalmi piramis” alapvető osztályához, a munkásosztályhoz, a proletariátushoz. Arra törekszik, hogy élethű képet fessen a munkásosztályról, hogy ne tévessze össze az idealizált képet a valósággal.

A proletariátust elemezve a szerző nem az osztályanalízist tűzi ki feladatul. Arra törekszik, hogy azokat a történelmi múltból örökölt életmód és kulturális minták együttesét tárja elénk, amelyek hatása, mint kitűzött életút vagy magatartási forma még a mai napig is él. Részletes képet kapunk a proletariátus belső tagoltságáról, az eltérésekről a társadalomban betöltött funkciók szerint, valamint a társadalom termelési rendszerében való elhelyezkedési módokról.

A második fejezetben Losonczy Ágnes az élet anyagi feltételeinek sokoldalú kérdését boncolgatja. Kifejti nézetét, kutatásaik eredményét az életmód alapvető tényezőivel kapcsolatosan. Így megtárgyalja a pénz, a jövedelem, a lakás, az autó szerepét az életmódban. Beszél a szükségletekről általában és elméletileg, valamint az egyes anyagi szükségletek sorrendiségéről.

Az anyagi életvitelt tanulmányozva megállapítja, hogy az anyagiak biztosításáért állandó harc folyik, hisz az emberek arra törekszenek, hogy minél könnyebben és jobban éljenek. „Ma jobban, mint tegnap, és holnap jobban, mint ma.” (273. old.) Így a szükséges anyagiak megteremtéséért küszködve válnak anyagiassá az emberek. Ám az emberek anyagiassága — állapítja meg a szerző — nem az ő hibájuk, mert az élet minden terén, a létezés minden mozzanatában ezt sugallja a társadalom. Az országok-világok közötti összehasonlításban, és az emberek egymás közti elhelyezkedésében nem csupán szerepet játszik az anyagi megítélés, de a köznapi, gazdasági-ideológiai élet is csaknem elemében hordozza.

„Az anyagi létfeltételek megteremtése, a napi szükségletek biztosítása nap mint nap szembesíti az embereket a társadalom elosztási viszonyai-val. Ezen keresztül érzékelik saját létük gondjait és könnyebbségét, ke-

nyerük, ruhájuk cipőjük, lakásuk, közlekedésük, betegellátásuk stb. minőségét, a társadalom termelési viszonyainál közvetlenebbül a társadalom elosztási rendszerét, ez az a terület, ahol mindennapivá válik a társadalmi struktúra és hierarchia valósága, ahol az egyes emberek, embercsoportok világosan látják és tapasztalják, hogy milyen »helyezést« kapnak ebben a rendszerben.” (277. old.)

Figyelemre méltó fejtegetéssel találkozunk a Magatartástípusok az anyagi javak kezelésében c. fejezetben. A szerző megállapítja, hogy az anyagi javak kezelését illetően három alapvető magatartástípust lehet megkülönböztetni. Ezek a következők: 1. kevesebbet fogyaszt a lehetőségeinél, illetve keretein alul fogyaszt; 2. jövedelmét racionálisan használja; 3. többet fogyaszt lehetőségeinél, illetve keretein felül költ.

A szerző rámutat a motivációkra is, amelyek kialakítják ezeket a magatartástípusokat, s felsorolja az egy-egy csoporton belül jelentkező típusokat és részletesen foglalkozik azok jellegzetességeivel.

Losonczy Ágnes az életmód vizsgálatakor külön jelentőséget tulajdonít a település szerepének. Szerinte ugyanis, az alapvető életmódkülönbségeket elsősorban az ember tárgyi, anyagi környezetének különböző feltételeiből vezetjük le. Ezért olyan fontos az a tény, hogy milyen anyagi, termelési, műszaki és kulturális szinten áll az a környezet, amelyben az ember él, kifejti tevékenységét és megteremti életfeltételeit.

Sokatmondó statisztikai adatokkal és összehasonlításokkal találkozunk a táplálkozással, mint az életmód egyik mércéjével kapcsolatosan. A szerző ugyanis arra a megállapításra jut, hogy az étkezés mindenki számára a létezését biztosító feltétel, mégis nagyon eltérő helyet foglal el az emberek életmódjában, szükségleteinek struktúrájában. Ez nemcsak az adott anyagi és gazdasági feltételektől függ, hanem az átélt történelmi tapasztalattól is.

A mindennapi élet második igen fontos tényezője a lakás, mely elsőrendű szerepet játszik az alapvető létfeltételek megteremtésében és kialakításában. Ebben a fejezetben elemzi a szerző a lakások nagysága és felszereltsége közötti összefüggést, valamint a lakásmobilitás kérdését. Vizsgálja a lakásmobilitás településtípusok közötti arányát, valamint azt, hogy az emberek mennyi ideig laknak egy-egy lakásban. A kapott adatokat csoportosítja és hozzájuk kapcsolja a személyi jövedelmek nagyságát, s így végzi el a végleges elemzést.

Kétségtelen, hogy az utóbbi években az életszínvonal egyik igen fontos tényezője és mércéje az autó — állapítja meg a szerző. Sokoldalúan megvilágítva, érvekkel és ellenérvekkel átszöve tárja elénk a szerző az autóval kapcsolatos problémákat, véleményeket.

Fejtegetését az autó megjelenésével kezdi, s az autózás történetére visszapillantva megállapítja, hogy „az autó szimbólumrendszerében társadalmi változást hozott az, amikor az autó már nem státussal, hanem pénzzel vált megszerezhetővé”. (433. old.)

Elemzéseit során azt a kérdést vizsgálja és tanulmányozza, hogy az

egyres társadalmi osztályok milyen módon jutnak autóhoz, illetve milyen erőfeszítések árán szerzik meg. Megismerhetjük az autó használóinak típusait és azok jellegzetes viselkedési módját. Ezzel kapcsolatosan érdekes adatokkal találkozunk arra vonatkozóan, hogy az egyes „autóhasználók” mikor engedhetik meg maguknak, hogy autót vásároljanak, illetve mikor kifizetődő számukra az autózás.

A sokoldalú fejtegetést összegezve a szerző megállapítja, hogy az autó megváltoztatja az emberek életét, aktivitását, emberi viszonyait, életvitelük átrendezésének irányát, igényeiket és nem utolsó sorban életfel-fogásukat.

A harmadik fejezetben a szerző az életvitelben jelentkező értékorientációkkal és követelményekkel foglalkozik. Részletesen és körültekintően elemzi az élet legfontosabb értékeit, a munkát és az emberi kapcsolato-kat. Elsősorban az a kérdés foglalkoztatja, hogy mi vezérli az embert, amikor „teremt”, alkot? A kérdés kidolgozása érdekében az emberi akti-vitás két területét vizsgálja, azt ahogyan az ember dolgozik, s azt aho-gyan emberi viszonyokat teremt.

A könyvet tanulmányozva világossá válik előttünk a munka mozdító értéktartalma, annak eredete és társadalmi tartalma. A szerző felmérést végez a konkrét munka megítélésére, az elégedettség fokának megállapí-tására. Ebben az esetben a munka fontosságának legegységibb gondjait vizs-gálja. Azokat az indokokat, amelyek a jelenleg végzett munkával kap-csolatosan az elégedettség vagy elégedetlenség fokát fejezik ki. A vizsgá-lat eredményeként azt akarta megtudni, hogy milyenek és meddig ter-jednek az emberek lehetőségei (ebből az elégedettséget akarta megismerni) és meddig terjednek az igényeik lehetőségeiken túl (ebből az elégedet-lenségre derül fény).

A vizsgálati anyag három kérdéscsoportot ölel fel. Az első a munka tartalmára, körülményeire, feltételeire és eredményeire vonatkozik; a második a munka tárgyi-emberi feltételeit vizsgálja; a harmadik pedig az elvégzett munka ellenértékének minősítését foglalja magában. A vizs-gálat eredményeit áttekinthető táblázatok, grafikonok segítségével mu-tatja be a szerző, és persze részletes magyarázatot találunk minden egyes összefüggésre.

Kutatásai során a szerző nem elégszik meg az első pillanatra világos-nak, érthetőnek tűnő összefüggések vizsgálatával. A bonyolultabb kap-csolatok is érdeklik. Mint maga mondja „érdekes lenne egyszer megvizs-gálni, hogy a társadalmilag hasznosnak ítélt munkák — természetesen a társadalom változó értékrendje szerint — milyen szubjektív fontosság-tudattal élnek az emberek, és milyen tényleges belső indokokkal társul-nak. Hogyan függ össze a munka e társadalmi fontossága és a munka fontosságának tudata a »társadalom« megbecsülésével; a társadalmi szük-ség hogyan él a munka és az ember felismerte belső szükségyszerűséggel kapcsolatban? S a késztetés vagy kényszerítés milyen »választ« vált ki az emberekből, milyen a viszonyuk ehhez a késztetéshez? A társadalmi

ideológiák, az erkölcsi rendek, kapcsolódva a társadalom fennmaradásának és gyarapodásának gazdasági érdekéhez és valóságos működési mechanizmusához, megteremtik a gazdasági érdekek megfelelő ideológiát, bár bizonytalan hogy képesek-e vagy nem képesek érzelmi vonzással telített belső késztetéssé változtatni a külső kényszert?” (594—5. old.)

A feltett kérdésekre kimerítő választ ad a szerző, sok, számunkra eddig ismeretlen összefüggést tesz érthetővé.

Az emberi kapcsolatok fontosságáról a következőképpen nyilatkozik: „A tevékeny ember alkotó világa az emberi kapcsolatokban legalább oly mértékben megvalósul, ahogyan a világ megformálásában vagy akár a létrehozásában. Nemcsak azért, mert valahol az emberi kapcsolatban kellene kiteljesednie, hanem azért is, mert a való élet megteremtésének állandó eleme, alapja és kísérője az a számtalan emberi viszony, amely mindenkit, jóformán minden lépésében, minden cselekvésében — vagy nem cselekvésében — körülvesz, amelynek indulati tartalma, erőssége vagy gyengesége úgy alkotja meg az ember körüli világot, mint a levegő, az élő szervezet alapeleme.” (616. old.)

Losonczi Ágnes több módszerrel vizsgálja az együttélésnek az emberi-társadalmi igény-érték rendszerét, a társadalmi kapcsolatok körét és színvonalát, a szolidaritási szinteket, a függőségi rendszerben kialakuló elvárásokat stb.

Köztudomású, hogy minden embernek szüksége van humánus emberi kapcsolatokra. Érdekes adatokkal és magyarázattal találkozunk a könyvben arra vonatkozóan, hogy az embereknek milyen elvárásaik vannak azokkal szemben, akiktől valamilyen vonatkozásban függnék. Milyen kvalitásokat várnak tőlük, milyen magatartásértékeket becsülnék bennük a legjobban? A problémát egyszerűen oldja meg. Konkért kérdéseket és válaszokat közöl arra vonatkozóan, hogy milyen az ideális orvos, tanító és tanácsi vezető.

A kapott eredmények összegezésekor és elemzésekor a következőket állapítja meg a szerző: „A válaszokból olyan igényrendszer rajzolódott ki, amely túl az ideálképen, alapvetően tükrözi az embereket humanizációs elvárásait és hiányérzetét is ezekben a függőségi rendszerekben.” (630. old.)

A szolidaritás szintjeit és követelményeit vizsgálva a szerző valójában a szolidaritás tartalmát és kereteit tanulmányozta, tulajdonképpen azt, hogy kikkel azonosul egy-egy embercsoport, kikkel vállal közösséget.

Kiindulópontként a legbiztonságosabb szolidaritási alapot, az egyént választja, majd fokozatosan halad a család, osztályréteg, nemzet, társadalom és emberiség vonalon. Azt vizsgálja, hogy az egyes iskolai végzettséggel rendelkező csoportok kikkel vállalnak közösséget (szolidaritást), s hogy ez a korreláció milyen fokot ér el.

A szerzőt e könyv megírásakor — amint azt maga is vallja — három cél vezette. Elsősorban arra törekedett, hogy a társadalmi tények felsorakoztatása mindenki számára egyértelműen, objektívan bizonyító ere-

jű legyen. A második törekvés az emberek életének „belső” megismerésére irányul, valójában arra, hogyan élnek az emberek és hogyan élhetnének még jobban, anyagi, társadalmi és humánus értelemben is. Ennek a kérdésnek a megoldása tulajdonképpen a harmadik cél.

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy egy ilyen rövid méltatásban közelről sem lehet elmondani mindazokat az értékes megállapításokat és következtetéseket, amelyek a könyvben megtalálhatók. Bár a könyv konkrét kutatásokon alapuló tanulmány, mégis bátran állítható, hogy érdekes olvasmány mindazoknak, akiket az életmóddal kapcsolatos társadalmi visznyok érdekelnek. Tekintet nélkül arra, hogy az adatok a magyar társadalomra vonatkoznak, érzésünk szerint az alapmegállapításokat és jó néhány végkövetkeztetést általánosíthatunk más társadalmakra (s így talán a miénkre) is. A könyv nyelvezetét és előadásmódját tekintve olvasmányos, nemcsak a tudományos dolgozók, de minden olvasó figyelmét felkelti. Egy mondatban: Losonczy Ágnes majd 800 oldalas könyve rendkívül érdekes és hasznos adat- és véleménygyűjteménye egy napjainkban még igen keveset kutatott témakörnek.